

10

MENNESKERETTIGHETER OG FATTIGDOM

KORT FORTALT: FATTIGDOM ER OFTE BÅDE EN KONSEKVENNS AV MANGLENDE IMPLEMENTERING AV EN REKKE RETTIGHETER, OG KAN LEDE TIL FLERE BRUDD PÅ MENNESKERETTIGHETENE. DEN ENKELTE STAT ER ANSVARLIG FOR Å SIKRE SINE INNBYGGERE ØKONOMISKE OG SOSIALE RETTIGHETER, MEN EN REKKE FAKTORER SPILLER INN SOM GJØR AT BÅDE ANDRE STATER, NÆRINGSLIV OG SIVILSAMFUNN HER HAR EN MEDVIRKENDE ROLLE.

Fattigdom og rettighetsbrudd

FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter slår fast (art. 11) at enhver har rett til en «tilfredsstillende levestandard for seg selv og sin familie». Artikkelen sier dessuten videre noe om hva dette innebærer: «... herunder tilfredsstillende mat, klær og bolig, samt fortløpende å få sin levemåte forbedret.» Tett knyttet til dette er også helserettigheter og rett til utdanning.

Definisjoner av fattigdom kan være absolutte (for eksempel FNs fattigdomsgrense på 1\$ dagen) eller relative (levestandard sett i forhold til samfunnet rundt, og som har innvirkning på deltakelse i samfunnet rundt). Rundt én milliard mennesker i verden lever i ekstrem fattigdom, det vil si for under 1\$ dagen. For dem vil en «tilfredsstillende levestandard for seg selv og sin familie» ikke være en realitet, og slik sett er fattigdom i seg selv et rettighetsbrudd som angår svært mange mennesker.

Fattigdom har også ofte konsekvenser for menneskers mulighet til å delta i samfun-

net og i politiske prosesser som angår dem. Mennesker som lever i fattigdom vil ofte oppleve diskriminering og marginalisering. Fattigdom griper inn i mange sider av livet. – Det kan handle om muligheten til å gifte seg med den en vil, til å velge et arbeid som er trygt og anstendig, eller til å hyre en advokat som styrker ens rettssikkerhet. Fattigdom begrenser et menneskes innflytelse over egen livssituasjon. Fattigdom slår dessuten ulikt ut: den rammer de sårbare hardest, om det er kvinner, minoriteter, mennesker med nedsatt funksjonsevne, barn eller andre grupper. Relativ fattigdom kan forsterke ekskluderingsmekanismer og marginalisering.

Fattigdom er ofte et symptom, ikke bare på manglende ressurser, men også på skjev fordeling av rikdom. Dette sees i dag i mange land der økonomien vokser, men hvor en stor andel av befolkningen fortsatt lever i ekstrem fattigdom. Ressurstilgang og fordelingspolitikk har slik tydelige konsekvenser for oppfyllelse (eller manglende oppfyllelse) av rettigheter for fattige mennesker.

Global fattigdom handler også om strukturelle forskjeller på internasjonalt nivå knyttet til handel, gjeld, matsikkerhet, tollmurer og subsidier, rammevilkår for multinasjonale selskap og en rekke andre faktorer.

Med alle egnede midler

Stater som har ratifisert ØSK-konvensjonen har forpliktet seg til å sikre sine innbyggere en anstendig levestandard. Mange av rettighetene nevnt ovenfor blir ikke virkelighet kun ved å vedtas i en lov. De må implementeres gjennom langsiktige nasjonale planer og tiltak, og de krever

HELSETILBUD I JERUSALEM BESKYTTER PASIENTERS MENNESKEVERD

I Øst-Jerusalem driver Det lutherske verdensforbund et sykehus og yrkesfaglig opplæring som når mange palestinere. På Oljeberget, en fjellrygg øst for Jerusalems gamleby, ligger Augusta Victoria-sykehuset som tilbyr moderne helsetjenester.

Nadia er bare fem år gammel, men hun kjenner godt både gangene og staben på Augusta Victoria-sykehuset. Faren hennes vil ikke at hun blir avbildet eller at hennes virkelige navn brukes, men han snakker villig om hvor viktig behandlingen som Nadia får på sykehuset, er. Uten den ville hun ikke vært i live. Nyrene hennes fungerer ikke som de skal, så hun må komme til sykehuset tre ganger i uka for dialyse.

– Sykehusbussprogrammet hjelper oss slik at Nadia kan få den behandlingen hun har rett på, og som er livsviktig for henne, sier faren.

Barn leker i korridoren på Augusta Victoria-sykehuset mens de venter på sin tur på dialyseavdelingen.

Tre ganger i uka henter en buss unge dialysepasienter forskjellige steder på Vestbredden og tar dem med til Augusta Victoria-sykehuset på Oljeberget i Jerusalem. Bussen er en hjelp til pasientene for å unngå lange forsinkelser og reiserestriksjoner som ofte hindrer mennesker fra å nå sykehuset på egen hånd. [Foto: Jill Granberg]

Ingen andre sykehus i det okkuperte palestinske området tilbyr nyredialyse for barn. I tillegg er kreftpasientsenteret på Augusta Victoria den eneste institusjonen med strålebehandlingsenhet for kreftpasienter i hele Øst-Jerusalem, Vestbredden og Gaza. Øre-, nese- og halskirurgi, nyrebehandling for voksne og barn og kreftbehandling for barn er noen eksempler på det spesialiserte tilbudet som gis på sykehuset. Dette er behandling som er vanskelig eller umulig å få på andre sykehus i det okkuperte palestinske området.

– Augusta Victoria-sykehuset spiller en nøkkelrolle for å forsvare pasienters og humanitære hjelpearbeideres rett til nødvendige helsetjenester i Jerusalem, sier Martin Junge, generalsekretær i Det lutherske verdensforbund. Sykehuset bidrar til å beskytte menneskeverdet, særlig i møte med sjekkpunkter og murer som rammer de mest sårbare i samfunnet hardt, sier han.

De fleste pasientene henvises til sykehuset av palestinske myndigheter eller av FN's hjelpeorganisasjon for palestinske flyktninger (UNRWA).

KILDE: Lutheran World Information og The Evangelical Lutheran Church in Jordan and the Holy Land 01.10.2012, *Jerusalem Health Institution Protects Patients' Right to Human Dignity*, <http://www.elcjh.org/2012/10/01/jerusalem-health-institution-protects-patients-right-to-human-dignity/>

prioriterte budsjettallokeringer. I ØSK-konvensjonen er dette tatt med i betraktningen i artikkel 2 om staters forpliktelser: Hver stat forplikter seg til «... å sette alt inn på at de rettigheter som anerkjennes i denne konvensjonen, gradvis blir gjennomført fullt ut ved alle egnede midler ...».

For å forstå mer om hva egnede midler er, kan det være nyttig å komme tilbake til statens plikter til å respektere, beskytte og oppfylle menneskerettighetene (se også kapittel 5):

- » *Respekter!* er det første og det mest grunnleggende ansvaret stater har: de skal ikke selv bryte innbyggeres rettigheter, som å ta fra dem bolig eller jobb urettmessig, eller hindre jenter fra å gå på skole. De skal også sikre at mennesker ikke blir diskriminert på grunn av sin sosiale klasse i møte med offentlige tilbud.
- » *Beskytt!* er staters andre ansvar. De skal beskytte sine innbyggere mot andre som kan skade deres rettigheter. Det kan for eksempel gjelde beskyttelse mot diskriminering i boligleiemarkedet, eller det kan gjelde reaksjoner mot multinasjonale selskap og gruveselskap som bryter arbeiderrettigheter eller skader lokalbefolkningens helse.
- » *Oppfyll!* er det tredje ansvaret stater har. Der det trengs må de aktivt gå inn og planlegge og investere for at rettigheter skal oppfylles. Her er vekten på en gradvis gjennomføring – men ikke forstått som en sovepute. Staten skal kunne vise at de tar aktive grep. Skole- og helsevesen må bygges, det skal finnes boliger mennesker har råd til å bo i, en må sikre et demokrati hvor alle kan delta, og i den grad det er mulig bygge opp sosialordninger som fanger opp de som er i en prekær livssituasjon og behøver et sikkerhetsnett. For å klare dette må staten bruke både naturressurser og andre inntekter strategisk.

Fattigdom som global utfordring:

Flere pliktberere enn den enkelte stat?

Samtidig som det primære ansvaret for å forhindre fattigdom ligger hos den enkelte stat, er fattigdom i mange land også i stor grad et resultat av prosesser som ligger utenfor statens kontroll. I ØSK-konvensjonen, fortsatt artikkel 11, står det, med typisk forsiktighet: «Konven-

sjonspartene skal treffe de nødvendige tiltak for å sikre virkeliggjørelsen av denne rett, og erkjenner i den anledning den vesentlige betydning av internasjonalt samarbeid grunnet på frivillighet.» Fattigdom er, som klima og miljø, en så tydelig global utfordring at beskyttelse av mennesker mot fattigdom og beskyttelse av fattige mennesker er helt avhengig av flere aktører enn den enkelte stat.

Dokumentet *Kirkene og den økonomiske globaliseringen* som ble lagt fram for Kirkemøtet i 2007, drøfter spørsmål om internasjonalt medansvar for fattigdom knyttet til forhold som internasjonal handel, tollmurer, subsidier og markedsadgang, gjeld og kreditors medansvar og internasjonale investeringer.

Spørsmål om global fordeling og strukturer som forårsaker ulikhet, har vært høyt på dagsorden i FN, særlig på 1970-tallet da utviklingslandene gjennom FN-organisasjonen UNCTAD krevde en «Ny økonomisk verdensorden» som skulle gi utviklingslandene bedre vilkår i internasjonal økonomi. Virkemidler som ble foreslått, var blant annet tollbeskyttelse, bedre og mer stabile råvarepriser, bedre markedsadgang og bedre kontroll over teknologien. Forslagene møtte imidlertid motstand og ble ikke satt ut i livet, og internasjonalt samarbeid rundt handel og finans har i stor grad blitt overtatt av organisasjoner med svakere FN-tilknytning, og hvor utviklingslandene har mindre makt, som GATT, etterfølgeren Verdens handelsorganisasjon (WTO), Verdensbanken, Det internasjonale valutafondet (IMF) og regionale utviklingsbanker.

FNs omfattende utviklingsarbeid gjennom FNs utviklingsprogram UNDP og andre organer, samt *Tusenårsmålene for bekjempelse av fattigdom*, er uttrykk for FNs og medlemsstatenes forsøk på å ivareta et felles ansvar for å bekjempe global fattigdom. I første tiår av 2000-tallet ble det også satt i gang prosesser for å identifisere mer systematisk internasjonale aktørers ansvar overfor menneskerettighetene. I 2011 ble the *UN Guidelines on Business and Human Rights* lansert og enstemmig godtatt (endorsed) av FNs menneskerettighetsråd. De slår fast næringslivsaktørers ansvar først og fremst for å respektere menneskerettighetene gjennom egen virksomhet, samtidig som staters ansvar for å beskytte mot menneskerettighetsbrudd stadfestes. Et mindre

Kirkens Nødhjelp har gjennom flere år støttet tverreligiøse nettverk i Tanzania i arbeidet for økonomisk rettferdighet, med særlig blikk på gruveindustrien.

KIRKERAPPORT: GULLINVESTORER UTNYTTER TANZANIA

Statens pensjonsfond – Utland er storinvestor i to gruveselskaper som afrikanske og internasjonale kirkeledere anklager for plyndring av Tanzanias gull. Selskapene betaler minimalt med skatt og avgifter til det fattige østafrikanske landet.

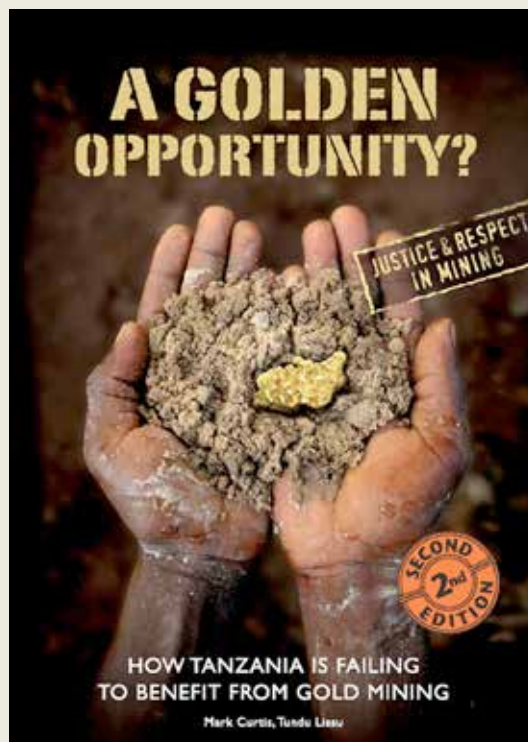
Ifølge rapporten *A Golden Opportunity: How Tanzania is Failing to Benefit from Gold Mining* skrevet av forskerne Tundu Lissu og Mike Curtis, tjener Tanzania minimalt på gullet som utvinnes i landet. De mener skattelovene i landet favoriserer de store gullgruveselskapene.

Ødelegger

Rapporten ble utarbeidet på oppdrag av Christian Council of Tanzania (CCT), National Council of Muslims in Tanzania (Bakwata) og Tanzania Episcopal Conference (TEC), men er finansiert av Kirkens Nødhjelp (KN) og britiske Christian Aid.

– Landets myndigheter gjør ikke nok for å hindre at naturressursene våre ikke blir plyndret, sier Salum Fereji fra National Muslim Council of Tanzania. Biskop Peter Mtura fra kirkerådet fortalte at befaringer i gruveområdene avslørte at lokale landsbyer og miljøet var blitt ødelagt av kjemikalier fra gruvedriften som var sluppet ut i elvene. Flere familier er blitt tvangsflyttet i forbindelse med utvidelse av gruvene.

– Utnyttelse av et lands naturressurser bør komme befolkningen tilgode. Det virker ikke som om det skjer i Tanzania, uttalte daværende generalsekretær Ørnulf Steen i Norges Kristne Råd som var gjest under rapportlanseringen.

Rapporten legges fram samtidig som et spesialutvalg oppnevnt av president Kikwete legger siste hånd på en granskning av gruvesektoren. Kirkeinitiativet er ment som et press på regjeringen til å stramme inn lovene som regulerer gruvedrift i landet slik at inntektene fra gruvesektoren kan bidra til å fremme utviklingen i landet.

KILDE: Kizito Makoye og Jan Speed, Bistandsaktuelt 05.03.2008, *Kirkerapport: Gullinvestorer utnytter Tanzania*, <http://www.bistandsaktuelt.no/nyheter-og-reportasjer/arkiv-nyheter-og-reportasjer/visning-artikkel-arkiv?key=116610>

offisielt, men interessant initiativ fremmet av blant andre International Commission of Jurists, søker å identifisere staters ansvar for brudd på ØSK-rettigheter som skjer utenfor deres territorium, men som de kan sies å være med-ansvarlige for.

FATTIGDOM BEGRENSER ET MENNESKES INNFLYTELSE OVER EGEN LIVSSITUASJON. FATTIGDOM SLÅR DESSUTEN ULIKT UT: DEN RAMMER DE SÅRBARE HARDEST, OM DET ER KVINNER, MINORITETER, MENNESKER MED NEDSATT FUNKSJONSEVNE, BARN ELLER ANDRE GRUPPER.

Den internasjonale responsen kommer likevel til kort i møte med for eksempel handelsavtaler som favoriserer de rikeste landene, ekstremt lave skattenivå for multinasjonale selskap i fattige land, unndragelse av skatt i skatteparadis, mangel på midler til klimatilpasning i de landene som ikke har forårsaket klimændringene, og ugunstige patentlover for verdens fattige. Fattige land opplever at de har lite handlingsrom for å beskytte sine innbyggere mot avtaler og prosesser med negative konsekvenser for livsvilkår og levestandard. En rekke land har også mangelfulle demokratiske prosesser og myndigheter som i liten grad prioriterer fattige innbyggers behov i internasjonale prosesser.

Fattigdom utfordrer det internasjonale menneskerettighetssystemet til en sterkere samlet virkeliggjørelse av rettigheter, grunnet ikke bare på frivillighet, men på en felles forpliktelse. Fra et kirkelig ståsted gir dette god mening – hvert menneskes verdi skal fastholdes, uavhengig av hvilken stat en befinner seg i. Samtidig er

ansvarliggjøring av den enkelte stat essensielt. Også her kan kirkene, med tilstedeværelse i så godt som alle verdens land, ha en rolle å spille.

En kirkelig respons

For det verdensvide kirkefellesskapet har fattigdom vært et viktig oppdrag og en stor utfordring lenge før menneskerettighetene ble utformet. Kirkens diakonale tjeneste har i stor grad vært rettet mot å lindre fattigdom og nød. Men også kritikk og opprør mot undertrykkelse og maktmisbruk har vært og er del av kirkelig engasjement mot fattigdom.

I Norge sørger staten i stor grad for en minimum levestandard, men fattigdommen finnes like fullt. Den går ofte hånd i hånd med sosiale og relasjonelle utfordringer, og veien ut av fattigdom kan handle om livsmestring og om verdighet, mer enn om penger. Frivillige organisasjoner, som de kirkelige, kan ha andre bidrag inn i disse situasjonene enn staten har, og gir avgjørende støtte til utsatte mennesker. Samtidig kan de melde ifra om politiske løsningsmuligheter som de mener kan bedre situasjonen.

I Kirkenes verdensråd har kampen mot fattigdom blitt løftet fram i *AGAPE-prosessen* (Alternative Globalization Addressing Peoples and Earth) som fikk sitt mandat fra generalforsamlingen i Harare i 1998. Agape-dokumentet fra 2005⁵³ er både lovprist og kritisert for sitt oppgjør med vår tids økonomiske system. Dokumentet løfter fram troen på en livsøkonomi (*economy of life*) og rettferdige globale handels- og finanssystemer. Kirkenes verdensråds generalforsamling i 2013 skal behandle dokumentet *Economy of Life, Justice and Peace for All: A Call to Action*,⁵⁴ som søker å etablere en felles plattform for handling mot fattigdom og for klimarettferdighet og fred.

Dokumentet *Kirken og den økonomiske globaliseringen*⁵⁵ var Komiteen for Internasjonale spørsmål i Mellomkirkelig råd sin respons til Agape-dokumentet som særlig så på Norges rolle i den globale økonomien og på hvordan kirkene, og Den norske kirke spesielt, utfordres. I Kirkemøtets vedtak *Økonomisk globalisering som utfordring* til kirkene fra 2007⁵⁶ bekjenner Kirkemøtet «...at vi som kirke i nord har del i en arv som gjør oss tydelig medansvarlige i en politisk og økonomisk utvikling basert på grov

---

[53] AGAPE. (Alternative Globalization Addressing Peoples and Earth). Et bakgrunnsdokument. Teamet for rettferdighet, fred og skaperverk, Kirkenes verdensråd, Geneve 2005. Norsk versjon 2006.

[54] https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/public-witness-addressing-power-affirming-peace/poverty-wealth-and-ecology/neoliberal-paradigm/agape-call-for-action-2012/economy-of-life-justice-and-peace-for-all?set_language=en

[55] Kirken og den økonomiske globaliseringen. Komiteen for internasjonale spørsmål, Mellomkirkelig råd for Den norske kirke, 2007.

[56] Vedtak KM-sak 10/07: Økonomisk globalisering som utfordring til kirkene (<http://www.kirken.no/?event=downloadFile&famID=18782>)

utbytting av mennesker og naturressurser i sør.» Ifølge vedtaket vil kirken «stå solidarisk med dem som lider under den urett dagens globale handels- og finanssystem skaper», og vedtaket foreskriver en rekke konkrete utfordringer til politiske myndigheter og til kirken selv for hvordan denne solidariteten kan uttrykkes.

FOR DET VERDENSVIDE KIRKEFELLESSKAPET
HAR FATTIGDOM VÆRT ET VIKTIG OPPDRAG OG
EN STOR UTFORDRING LENGE FØR MENNESKE-
RETTIGHETENE BLE UTFORMET.

En reell oppfyllelse av menneskers økonomiske og sosiale rettigheter vil bety en avskaffelse av ekstrem fattigdom. Et mangfold av kirkelige organisasjoner er med på den globale kampen for å gjøre fattigdom til historie, og å sikre fattige menneskers rettigheter. Neste avsnitt ser på hvordan dette arbeidet kan gjøres med basis i menneskerettighetene.

UTFORDRINGER FOR DEN NORSKE KIRKE:

Hva kan kirkens menneskesyn tilføre kampen mot fattigdom, både nasjonalt og globalt?

Hvordan lever kirken i spennet mellom tradisjonen med å gi keiseren det som keiserens er, og behovet for å stille myndigheter til ansvar?

Hva skal Den norske kirkes videre bidrag være i Kirkenes verdensråd og andre økumeniske organisasjoner, i samtale og samarbeid med kirker som har andre analyser av fattigdom og hvilke responser fattigdom krever av oss?